

Терзєман Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 1:316.776.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ В КОМУНІКАТИВНО-ОРІЄНТОВАНОМУ НАПРЯМКУ

Статтю присвячено дослідженню дискурсу в комунікативно-орієнтованому напрямку; розглянуто концепцію дискурсу як основу людської комунікації, визначено головні особливості дискурсу, зазначено основні елементи дискурсу, класифіковано типи дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Ключові слова: дискурс, комунікативний дискурс, соціальна комунікація, елементи дискурсу.

ИССЛЕДОВАНИЕ ДИСКУРСА В КОМУНИКАТИВНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ НАПРАВЛЕНИИ

Статья посвящена исследованию дискурса в коммуникативно-ориентированном направлении; рассмотрена концепция дискурса как основа человеческой коммуникации, определены главные особенности дискурса, указаны основные элементы дискурса, классифицированы типы дискурса по социально-мотивационному принципу.

Ключевые слова: дискурс, коммуникативный дискурс, социальная коммуникация, элементы дискурса.

STUDY OF DISCOURSE IN THE COMMUNICATIVE- ORIENTED DIRECTION

The article is devoted to the study of discourse in the communicative-oriented direction; the concept of discourse is considered as a basis for human communication, the main features of discourse were determined, the main elements of discourse were pointed out, the types of discourse were classified according to the socially-motivational principle.

Key words: discourse, communicative discourse, social communication, elements of discourse.

Дискурс є об'єктом міждисциплінарного вивчення, сфера його вживання велика настільки, що можна говорити про прагматичність терміна.

У широкому значенні дискурс визначається як комунікативна дія, явище, яке являє собою мовлення, діалог, стиль, мову, що пройшли через призму соціокультурних факторів – знань про світ, життєвих цінностей, поглядів, установок, культурних традицій тощо.

Дискурс — це сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних з пізнанням, осмисленням і репрезентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом). Роль дискурсу в організації засобів мовного коду є значною, тому його можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної взаємодії.

Дослідження специфіки дискурсу у гуманітарному знанні пов'язано із зацікавленістю до проблем комунікації в широкому сенсі.

Проблеми дискурсу стали предметом досліджень Ю. Хабермаса, М. Фуко, М. Пеше, М. Л. Макарова та ін.

Предмет дослідження – дискурс в комунікативно-орієнтованому напрямку.

Мета дослідження – визначити головні особливості дискурсу, розглянути дискурс як основу людської комунікації, зазначити елементи дискурсу, вказати класифікацію типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом.

Головні особливості дискурсу – його раціональність, тобто він передбачає осмисленість, доцільність, чітку постановку проблем, які обговорюють, використання певних методів для обґрунтування певних тверджень, пошуку істини та ін. Дискурс постає особливою розумово-мовленнєвою діяльністю, що має логічно визначену структуру «мета – метод – результат».

Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів, учасників дискурсу, тобто те, заради чого вони ведуть дискурс – пошук істини, розв'язання певних проблем, досягнення консенсусу тощо.

Методи – інтелектуальні прийоми, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети.

Результат – мета досягнута або не досягнута.

Ще одна особливість дискурсу – його історичність. Це просторово-часовий вимір дискурсу; соціально-культурні чинники, що змінюються в часі та зумовлюють особливості ведення певного дискурсу. Так, філософські дискурси античних, середньовічних або сучасних філософів різняться за змістом, ситуацією, розглядом проблем тощо.

Елементами дискурсу є події, про які йдеться, комунікативно-інтенціональна інформація та:

- а) обставини, які супроводжують події;
- б) контекст, у якому відбуваються події;
- в) оцінка учасників події;
- г) інформація, яка співвідносить дискурс із подіями.

Дискурс можуть розуміти як результат процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. Він є складним комунікативним явищем, що включає соціальний контекст, інформацію про комунікантів та знання процесів виробництва і сприйняття текстів [1, с.253-263].

Залежно від сфери діяльності, в якій дискурс набуває особливого змісту, існують філософський, науковий, політичний, юридичний та інші його різновиди. Кожному виду дискурсу притаманні такі властивості:

- ☐ особлива мова міркування (філософська, наукова, юридична тощо);
- ☐ предмет обговорення;
- ☐ методи аргументації.

У комунікативному аспекті дискурс постає монологом і діалогом суб'єктів, які, у процесі пошуку взаєморозуміння, намагаються знайти співчуття, моральну допомогу, взаєморозуміння тощо. Історично, в життєдіяльності людей, дискурс набуває нових властивостей і смислових характеристик, а також породжує певні феномени й ефекти [7].

Німецький філософ і соціолог Ю. Хабермас в роботі «Підготовчі зауваження до теорії комунікативної компетенції» розглядає дискурс як основу людської комунікації, що базується на принципі раціонального обговорення проблем. Концепція дискурсу була спрямована проти

норм і ціннісних суджень в науці і дослідницької діяльності як провідних до об'єктивного, істинного знання, що затверджуються позитивізмом. Справжній дискурс повинен елімінувати апіорні і безумовні оцінки і норми, виходити з критичного раціоналізму, враховувати всі попередні мотиви його учасників, включаючи готовність або неготовність до досягнення взаєморозуміння.

Комунікація як діяльність являє собою систему елементарних актів, що складаються з ланцюга взаємопов'язаних комунікативних дій: входження суб'єкта в комунікативну ситуацію, її оцінка, вибір суб'єкта для можливої взаємодії, постановка завдання комунікативного менеджменту, залучення суб'єкт-партнера, налаштування на його емоційно-психічний стан, формування загального фону комунікативної взаємодії, стимулювання комунікативних дій партнера. Кожен акт визначається:

- ☐ суб'єктом-ініціатором спілкування,
- ☐ суб'єктом, якому адресована ініціатива,
- ☐ нормами, за якими організовується спілкування,
- ☐ цілями, які переслідують учасники спілкування,
- ☐ ситуацією, в якій здійснюється комунікативна взаємодія.

Найважливішою особливістю комунікації є те, що вона виступає соціально-регулюючим та соціально-конструюють фактором. Це проявляється, перш за все в тому, що комунікація виражає собою спосіб соціальної організації і згуртування індивідів і разом з тим, як спосіб розвитку самих цих індивідів, створення стійких міжособистісних і інтерсуб'єктних зв'язів, є підставою соціальної ідентичності. Сучасні форми соціальної комунікації формують особливу субкультуру середу та є способами реалізації соціальних і повсякденних (особистісних) дискурсів. Вони висловлюють собою соціальну диференціацію, соціальну стратифікацію і соціальну ієрархізацію і категоризацію відносин і взаємодій [4, с.22].

Сутність соціальної комунікації складають взаємодії індивідів, забезпечені стандартними паттернами (зразками). Патерни є лише символічні посередники релевантних (відповідних, доречних) дій. Їх наявність ще не гарантує взаєморозуміння між індивідами і зовсім не обов'язково спонукає їх до цього. Ключовим питанням є питання про взаєморозуміння людей, які спілкуються один з одним в звичайних життєвих ситуаціях [2, с. 296-298].

Соціальні комунікації є складним багатокомпонентним процесом, основними компонентами якого є:

- суб'єкти комунікаційного процесу – відправник і одержувач повідомлення;
- засоби комунікації – код, що використовується для передачі інформації в знаковій формі, канали, якими передається повідомлення;
- предмет комунікації відображає його;
- наслідки комунікації, виражені в зміні внутрішнього стану суб'єктів комунікаційного процесу, в їхніх відносинах або в їхніх діях [5, с.105]

Комунікативний дискурс – це своєрідне комунікативне мислення і комунікативна взаємодія [2, с. 294].

На основі аналізу безпосередньої комунікації можлива класифікація типів дискурсу за соціально-мотиваційним принципом:

- 1) дискурс, який характеризується експресивним типом мовленнєвих дій (радість, роздратованість), контрактивним типом (згода, відмова, привітання) та особистісно орієнтованою тематикою (афілятивний);

- 2) дискурс, за допомогою якого один партнер по комунікації хоче дізнатися більше про іншого, але так, щоб останній цього не зрозумів (інтерпретаційний); його реалізація відбувається у формі дискусії, коли партнери по комунікації дотримуються принципу солідарності, та у формі суперечки, якщо цей принцип порушується;
- 3) дискурс, головною ознакою якого є розрив інформації між партнерами (діалог-інтерв'ю);
- 4) дискурс, який реалізується у виробничій сфері: отримання інструкцій, розпоряджень, завдань (інструментальний) [6, с. 45 – 50].

Дослідження дискурсу в комунікативно орієнтованому напрямі дає можливість вивчити особливості відображення людиною навколишнього світу, соціального буття, проаналізувати реальний вияв взаємодії когнітивнономінативної та комунікативної функцій мови в конкретних соціокультурних ситуаціях.

Для опису дискурсу як вияву соціально-комунікативної взаємодії суттєвими є такі його ознаки:

- 1) належність комунікантів до певних соціальних груп;
- 2) соціокультурний контекст комунікації;
- 3) засоби, які використовуються для здійснення комунікативних дій;
- 4) діалогічність ;
- 5) спонукання до прийняття інтерпретації дійсності, яка бажана для адресата, засобами мовленнєвого впливу;
- 6) монополізація мовних засобів як вияву домінування через мову, що втілює універсальну структуру комунікації [3, с.188].

Отже, дискурс розглядають як реальну мовленнєву подію, сукупність процесу та результату вербалізованої мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Також дискурс виступає складним комунікативним явищем, результатом процесу взаємодії комунікантів у соціокультурному контексті. У реаліях сьогодення дискурс як комунікативний компонент виходить на перший план та стає невід'ємною складовою всіх форм суспільної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Куранова С. І. Дискурс-аналіз як інтегративний комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці // Сучасні дослідження з іноземної філології. – 2011, С. 253-263
2. Курбатов В. И. Коммуникативный дискурс (понимание, интерпретация, смысловые границы коммуникативного взаимодействия) / В. И. Курбатов // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – N 4. – С. 294-301
3. Перскова Ю. І. Дискурс як вияв соціальної взаємодії: параметр влади / Ю. І. Перскова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Вип. 16. – С. 186-189
4. Сметана В. В. Социальная коммуникация: Социально-философский анализ коммуникативных отношений и коммуникативного дискурса. Автореф. дисс. к.ф.н., Ростов-на-Дону, 2004, 26 с.
5. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
6. Сухих С. А. Типология языкового общения / Сухих С.А. // Язык, дискурс и личность. – Тверь, 1990. – С. 45 – 50
7. Дискурс як об'єкт логічного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://pidruchniki.com/1593110640353/logika/diskurs_obyekt_logichnogo_analizu

Тимохов Олександр Володимирович – кандидат філософських наук, докторант кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 1.316.3+159.955+316.61

ПАНОРАМНЕ МИСЛЕННЯ У РОЗВИТКУ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ ТА У ФОРМУВАННІ НОВІТНІХ КОНЦЕПТІВ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню феномена – “панорамне мислення” в контексті його впливу на рівень свободи особистості.

Ключові слова: мислення, панорамне мислення, свобода особистості.

ПАНОРАМНОЕ МЫШЛЕНИЕ В РАЗВИТИИ СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ И В ФОРМИРОВАНИИ НОВЕЙШИХ КОНЦЕПТОВ СОЦИАЛЬНОГО БЫТИЯ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию феномена – “панорамное мышление” в контексте его влияния на уровень свободы личности.

Ключевые слова: мышление, панорамное мышление, свобода личности.

PANORAMIC THINKING IN DEVELOPMENT OF PERSONALITY FREEDOM AND IN THE FORMATION OF NEW SOCIAL CONCEPTIONS OF SOCIAL LIFE IN UKRAINE

The article is devoted to research of the phenomenon is “panoramic thought” in the context of its influences on the level of personality freedom.

Keywords: thinking, panoramic thinking, personality freedom.

За останній період ми стали свідками досить радикальних змін у соціально-політичній ситуації в Україні та навколо неї. Вони носили, як революційний, так і еволюційний характер; та були спричинені викликами, як внутрішніми, так і зовнішніми. Ці виклики і надалі залишатимуться актуальними і вимагатимуть досить швидкого реагування, що неминуче призведе до значних трансформацій в багатьох сферах суспільного буття.

Отже, існує необхідність розглянути ряд базових характеристик, що формують принципи суспільного буття, як такого.

Звичайно, це предмет політичного, політологічного та економічного дискурсу, проте, такі концепції не можливо вибудовувати без врахування основних, базових цінностей сучасного цивілізованого суспільства, нагальна необхідність в узгодженні цих швидкоплинних змін із довгостроковою стратегічною концепцією розвитку Українського суспільства. до яких, безумовно, відноситься “Свобода особистості”.

Класики діалектичного матеріалізму стверджували, що саме суспільне буття визначає свідомість [1].